

ӘОЖ 636.3.033

Білім алушы: Ералы Д.Ғ., магистрант

Ғылыми жетекші: Оразов А.Ж., т.ғ.к., аға оқытушы,

«Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-техникалық университеті»КеАҚ,
Орал қ.

ЕДІЛБАЙ ТҰҚЫМДЫ ҚОЙЛАРДЫҢ ЕТТІ-МАЙЛЫ ӨНІМДІЛІГІ ЖӘНЕ ТАҒАМ ӨНДІРІСІНДЕ ҚОЛДАНУ НЕГІЗДЕМЕСІ

ТҮЙІН

Мақалада қой шаруашылығы оның ішінде етті-майлы бағыттағы ірі жүнді еділбай қой тұқымдарының өнімділігі қарастырылған. Құрамында адам ағзасында жақсы сіңетін барлық 9 маңызды аминқышқылдарының болуымен өзгешеленеді. Биологиялық ерекшеліктерге тез жетілу, қойды жас кезінде коммерциялық мақсатта пайдалану мүмкіндігі жатады, бұл тірі массаның өсуі үшін жем шығындарын азайтады.

***Кілт сөздер:** қой шаруашылығы, құйрық май, еділбай, етті-майлы, холестерин*

Қазіргі экономика жағдайында халықты мал шаруашылығы өнімдерімен, оның ішінде етпен қамтамасыз ету өзекті мәселе болып отыр. Бұл мәселені шешуде ірі жүнді құйрықты қойларға, олардың санын көбейтуге және өнімділігін арттыруға айтарлықтай көңіл бөлінуде. Осы орайда елімізде қой шаруашылығы өнімінің жалпы мөлшеріндегі қой етінің үлесі 80-90% құрайды, бұл қой шаруашылығының рөлін арттыруға және тиісінше оның даму мәселелеріне назар аударуда [1].

Әлемнің барлық елдерінде ет бағытындағы қой шаруашылығын дамытудың ұлттық жоспары әзірленіп, құрылуда. Қазіргі уақытта елдегі жүн өндіру мөлшері 70-80% құрайды. Құйрықты қой тұқымының ет өнімділігінің генетикалық мүмкіндіктері еленбеді. Қазіргі кезде қой еті осы салада өндірілетін барлық өнімнің жалпы құнының 80-90% құрайды, сондықтан ет бағытындағы қой шаруашылығын дамытудың өзектілігі болуы заңды [2].

Қой етіне деген сұраныс тұрақты өсуде, бірақ сатып алушы өнімнің сандық көрсеткіштеріне ғана емес, сонымен қатар өндірілген өнімнің экологиялық және физико-химиялық құрамымен бірге сапалық көрсеткіштерге де мұқият назар аудара бастады [3].

ТМД елдері арасында алғаш рет 2011 жылы Қазақстанда ет сапасын арттыру үшін қазақтың жіңішке жүнді қойларының ет формалары бойынша үздіктерді іріктеу және іріктеу әдістерімен және одан әрі "нағыз меринос" жаңа жіңішке жүнді қой тұқымы құрылды.

Қазақстанда қой шаруашылығы ҒЗИ және қазақ ұлттық аграрлық университеті ғалымдары алғаш рет қазақ етті-жүнді тұқымының көп тұқымды қой түрін қазақтың жіңішке жүнді қойларын финдік ландрас қойларымен будандастыру арқылы құрды. Жаңа түрдің саны 3 мыңнан асады, оған мына аймақтар кіреді – оңтүстік және оңтүстік-шығыс аймақтары [4].

Нарық жағдайында елдің қой шаруашылығы жас қойларды өндіруге, яғни туған жылы жоғары өсу қарқынымен, жемді өнімге тиімді айналдыру қабілетімен және қоршаған ортаның әсеріне төзімділігімен ерекшеленетін қойлардың, қозылардың және жас малдардың құйрықты тұқымдарын өсіруге маманданған.

Бұл қатарға еділбай, сарыарқа, қазақтың қылшық жүнді құйрықты қойлары сай келеді. Биологиялық ерекшеліктерге тез жетілу, қойды жас кезінде коммерциялық мақсатта пайдалану мүмкіндігі жатады, бұл тірі массаның өсуі үшін жем шығындарын азайтады. Еділбай тұқымды қойлары етті-майлы бағыттағы ең жоғары сапалы азықтық қойлар ретінде қарастырылады. Өнімділіктің мамандандырылған бағытындағы қойлардың құйрықты тұқымдары республиканың ет қорына қой етінің негізгі жеткізушілері болып табылады. Сондықтан бұл қойларды өсіруде ет өнімділігін зерттеуге үлкен мән беріледі [1, 2].

Етті-майлы бағыттағы қойлардың басты ерекшеліктері – бұлшық еттері әлдеқайда жақсы дамиды, биологиялық және тағамдық құндылығы жоғары. Өндірістің шикізатқа деген сұранысын қанағаттандырып, қой етімен тұрақты қамтамасыздандыру арқылы

басты бағыт етті-майлы бағытта қой шаруашылығын дамыту болып табылады. Қалалардың, ірі елді мекендердің халқын, сондай-ақ қой етінің сыртқы нарығын жыл бойы қамтамасыз ету және өнеркәсіптің шикізатқа деген қажеттілігін қанағаттандыру үшін етті-майлы қой шаруашылығы басым бағытқа айналуға.

Тағамда адам ағзасына кіретін барлық заттар, яғни ақуыздар, майлар, көмірсулар, дәрумендер, минералдар мен су болуы керек. Сондықтан ет пен ет өнімдері химиялық заттардың күрделі кешені, организмнің қалыпты физикалық және психикалық дамуына қажетті ақуыздардың теңдестірілген құрамы және жоғары сіңімділікке ие. Сондықтан қой еті адамның тамақтануында үлкен құндылық беретін ет түрлерінің бірі ретінде жануарлар ақуызының көзі болып табылады. Қой еті ауылшаруашылық жануарларының басқа түрлерінің етінен айтарлықтай ерекшеленеді. Құрамында адам ағзасында жақсы сіңетін барлық 9 маңызды аминқышқылдарының болуымен өзгешеленеді.

Жіңішке жүнді қойларға қарағанда, ірі жүнді және құйрықты қойлардың еті пайдалырақ. Қой еті май мен калория мөлшері бойынша сиыр етінен асып түседі, бірақ шошқа етінен төмен. Ол майдың неғұрлым қолайлы құрамы мен қасиетімен ерекшеленеді. Мысалы, 100 г шошқа майында 74-126 мг холестерин, сиыр етінде – 75 мг, ал қой етінде тек 29 мг болады. Құйрық майында холестерин тері астындағы майға қарағанда 3,9% аз.

Қой етінің ерекше пайдалы қасиеті - майдың құрамындағы лецитин (май қабығындағы фосфотид), антисклеротикалық қасиетке ие, жануарлардың басқа түрлерінің етінде жоқ, адам қанындағы холестериннің жоғарылауына немесе төмендеуіне ықпал етпейді. Қой етін тұрақты тұтыну адам организмне алмастырылмайтын май қышқылдарының көп мөлшерде болуы, қан тамырларына серпімділік береді, тіс эмалының кариеске төзімділігін арттырады [4].

Құйрық майдың балқу температурасы 37-38 °С, ал ішкі май 45-48 °С тең. Құйрық майының йодтық саны - 35, ал ішкі май - 24 тең, балқу температурасы төмен және құрамында йод мөлшері жоғары майлар адам организмне жақсы сіңеді. Жануарлардың майларының ішінен құйрық май ең жақсы тағамдық құндылыққа ие.

Қой майы шошқа еті мен сиыр етімен салыстырғанда адам ағзасының ерте қартаюына себепші холестериннен 2,5-4,3 есе аз. Құйрық май тағамда, әсіресе мұсылман халықтарында, іс жүзінде сары майды алмастырғыш ретінде қолданылады және кейбір жағдайларда дәрі ретінде қолданылады.

Етті-майлы бағыттағы ірі жүнді қойлардың ішінде еділбай қой тұқымы артықшылықты мәнге ие. Еділбай қойлары қоршаған орта жағдайларының өзгеруіне бейімделу дәрежесімен кең экологиялық валенттілікпен сипатталады. Республиканың орталық және солтүстік – шығыс аудандарында табиғи климаттық жағдайлар далаға қарағанда анағұрлым қолайсыз болғанына қарамастан, Қазақстанның барлық аймақтарында мекендеуге жақсы бейімделгенін көрсетті.

Қой етінің өнімділігі қой шаруашылығы экономикасында үлкен рөл атқарады. Себебі оның қасиеттері тұқымына, жынысына, жасына, дене бітіміне байланысты және сою өнімділігімен, химиялық құрамымен, тағамдық және энергетикалық құндылығымен анықталады [5].

Еділбай тұқымы ауыл шаруашылығының қазіргі кезеңінде тұрақты бәсекелестікке қарсы тұрады. Еділбай қой тұқымының бірқатар негізгі артықшылықтарына ерте жетілу және жоғары ет өнімділігі жатады және ет және құйрық майы негізгі өнімдері ретінде қарастырылады.

Кесте 1- Еділбай қой етінің химиялық құрамы

Тобы	ылғалдылық	май	ақуыз	күлділік	pH
I санат	64,05±0,31	16, 11±0,3	19,10±0,23	0,72±0,3	5,88
II санат	67,49±0,27	11,55±0,3	19,27±0,20	0,76±0,27	6

Биологиялық құндылығы бойынша қой еті ең қолайлы ет түрі болып табылады, өйткені оның құрамында пурин негіздері аз, бұл атеросклероздың дамуына жол бермейді, әсіресе жүрек-қан тамырлары ауруларынан зардап шегетін адамдарда сондықтан оның

химиялық құрамын зерттеу оның сапалық сипаттамасы туралы толық мәлімет береді. І санаттағы етте ылғал мөлшері екіншісімен салыстырғанда 3,44 % аз, ал май 4,56% көп, яғни І санаттағы ет энергетикалық құндылығын арттырады. Бұл жағдайда ақуыздың мөлшері тербелісі тұрақты деңгейде қалды. Еділбай тұқымының химиялық құрамының зерттеу деректері 1-кестеде келтірілген [5].

Кесте 2- Еділбай қойының құйрық майындағы физика-химиялық құрамы

Көрсеткіштер	I санат	II санат
Құйрық май массасы, кг	2,88±0,06	2,19±0,05
Ылғалдылық, %	9,6±0,12	9,7±0,17
Балқу температурасы, оС	42,2±0,29	41,8±0,31

Жоғарыда кестеге сүйене отырып, бірінші санаттағы қойлардың ылғалдылық мөлшері (0,1%) төмен, сонымен қатар екінші санатпен салыстырғанда массасы мен жоғары балқу (0,4 оС) температурасы бойынша ерекше айырмашылықтар анықталған жоқ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Давлетова А.М., Юлдашбаев Ю.А., Траисов Б.Б., Смагулов Д.Б. Мясная продуктивность баранчиков едилбайской породы разных заводских типов [Текст] / Давлетова А.М., Юлдашбаев Ю.А., Траисов Б.Б., Смагулов Д.Б. // Известия ТСХА. — 2020. — № 1. — С. 122-123;
2. Есенгалиева К.Г., Давлетова А.М. Етті-майлы және етті-жүнді қойлардың ет өнімділігін жоғарылату әдістері [Текст] / Есенгалиева К.Г., Давлетова А.М. — 3. — Алматы: Альманахъ, 2022 — с;
3. Вологирова Д.А., Жекамухов М.Х. Питательная ценность и диетическое достоинство баранины [Текст] / Вологирова Д.А., Жекамухов М.Х. // Мясная индустрия. — 2021. — № 2. — С. 42-43;
4. Оспанов С.Р. Развитие овцеводства в Казахстане [Текст] / Оспанов С.Р. // Мясная индустрия. — 2018. — № 1. — С. 2-3;
5. Завгородняя Г. В., Дмитрик, И. И. Качественные показатели мяса и жира молодняка курдючных овец разных категорий упитанности [Текст] / Г. В. Завгородняя, И. И. Дмитрик // Все о мясе. — 2017. — № 1. — С. 2;
6. Юлдашбаев Ю. А., Косилов, В. И., Траисов Б. Б., Давлетова А. М., Кубатбеков Т. С. Хозяйственно-биологические особенности овец эдильбаевской породы [Текст] / Ю. А. Юлдашбаев, В. И. Косилов, Б. Б. Траисов, А. М. Давлетова, Т. С. Кубатбеков // Вестник мясного скотоводства. — 2015. — № 4. — С. 1.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается овцеводство, в том числе продуктивность крупных шерстных эдилбайских пород овец мясомасляного направления. Отличается наличием в составе всех 9 незаменимых аминокислот, которые хорошо усваиваются организмом человека. К наиболее важным биологическим особенностям относятся быстрая зрелость, возможность использования скота в молодом возрасте для товарного назначения, что в конечном итоге снижает затраты корма на рост живой массы.

RESUME

The article discusses sheep breeding, including the productivity of large woolly Edilbai sheep breeds of meat and oil direction. It is distinguished by the presence in the composition of all 9 essential amino acids, which are well absorbed by the human body. The most important biological features include rapid maturity, the possibility of using livestock at a young age for commercial purposes, which ultimately reduces the cost of feed for the growth of live weight.